

3. Krymskij S. B. Filosofija kak put' chelovechnosti i nadezhdy / S. B. Krymskij. – K.: Kurs, 2000. – 308 s.
4. Mamardashvili M. K. Filosofskie chtenija / M. K. Mamardashvili. – SPb.: Azbuka-klassika, 2002. – 882 s.
5. Mikeskina L. A. Filosofija poznaniya. Problemy jepistemologii gumanitarnogo znanija / L. A. Mikeskina. – M.: «Kanon+» ROOI «Reabilitacija», 2009. – 560 s.
6. Orudzhev Z. M. Sposob myshlenija jepohi: Filosofija proshlogo / Z. M. Orudzhev. – M.: Editorial URSS, 2009. – 400 s.
7. Prolejev S., Shamraj V. Osvitnij proekt modernu ta suchasnyj universytet / S. Prolejev, V. Shamraj // Filosofija i metodologija rozvytku vyshhoj osvity Ukraïny v konteksti jevointegracijnyh procesiv. – K.: Pedagogichna dumka, 2011. – S.154–178.
8. Rozin V. M. Myshlenie: sushhnost' i razvitie. Koncepcija myshlenija. Rol' mysljashhej lichnosti. Cikly razvitija myshlenija / V. M. Rozin. – M.: LENAND, 2015. – 368 s.
9. Shynkaruk V. I. Vybrani tvory: u 3-h t. / V. I. Shynkaruk. – K.: Ukr. Centr duhovnoï kul'tury, 2003. – T.2. – 528 s.
10. Shhedrovickij P. G. Izmenenija myshlenija na rubezhe XXI stoletija: sociokul'turnye vyzovy / P. G. Shhedrovickij // Voprosy filosofii. – 2007. – №1. – S.36–54.

Ivanova N. V., PhD in Philosophical Sciences, associate professor, Head of Department «Preschool education», Lutsk' pedagogical college (Ukraine, Lutsk), iva_chumbas@mail.ru

Situation of thinking in the genesis of intellectual activity

The problem of thinking as a basic condition of various kinds of intellectual activities was considered in the article. It was shown that during the process of development of philosophical knowledge the phenomenon of thinking was investigated in the context of different approaches – epistemological, ontological, linguistic, phenomenological and others. The author actualizes the solving of problem of thinking in the situation of social and cultural life as the space of being of empirical subject.

Keywords: thinking, cognition, intellect, reflection, socio-cultural space, knowledge, mind.

Иванова Н. В., кандидат философских наук, доцент, заведующая отделением «Дошкольное воспитание», Луцкий педагогический колледж (Украина, Луцк), iva_chumbas@mail.ru

Ситуация мышления в генезисе интеллектуальной деятельности

Рассматривается проблема мышления как главного условия всех видов интеллектуальной деятельности. Показано, что в процессе развития философского знания феномен мышления исследовался в контексте различных подходов – эпистемологическом, онтологическом, лингвистическом, феноменологическом и др. Автор актуализирует решение проблемы мышления в ситуации социокультурной жизни как пространства бытия эмпирического субъекта.

Ключевые слова: мышление, познание, интеллект, рефлексия, социокультурное пространство, знание, разум.

***

УДК 130.2:130.3+140.8

Семікін М. О., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького (Україна, Мелітополь), lepan@ukr.net

КУЛЬТУРА: ВИТОКИ І ФАКТОРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Поліаспектність культури є безпосереднім наслідком багатоманітності факторів, які лежать в основі її виникнення, історичного генезису і сучасного функціонування. Серед цих чинників можна виокремити складний симбіоз раціональності та ірраціональності, міфу, релігії, етики і естетики. Кожен з цих аспектів зриває свій внесок у появу культури сучасного формату.

Ключові слова: культура, світоглядна сфера, змістовне розмежування, філософська рефлексія, причинно-наслідкові зв'язки, ціннісні пріоритети.

Культура постає сутнісною симбіотичною характеристикою людини як водночас природної, духовної, діяльної, соціальної і предметної істоти. Предметність зумовлює особливий, відмінний від тваринного способі життя, котрий закріплюється інституційно, нормативно й символічно. Сукупність цих функціональних факторів

і життєдіяльнісних сфер, власне, й становить світ людської культури.

Іншими словами, сутність людини не вичерпується соціальними чи природними характеристиками, а визначається їх взаємодією, взаємопроникненням, органічним синтезом. Оскільки ж означений синтез концентрується в понятті «культура», то сутність людини розкривається в спосіб розуміння її як репрезентанта культури, здатного самовідтворюватися і саморозвиватися засобом перетворення природного, матеріального і духовного середовища [1, с. 78–79].

Культура і людина утворюють сутнісну цілісність: культура створюється людиною, а людина живе в культурі. Людина – водночас об'єкт і суб'єкт культурної діяльності. Вона – творець культури і разом з тим її споживач. Саме здатність людини створювати культуру відрізняє її від тварин.

Культура забезпечує людину механізмом успадкування, який дає змогу накопичувати позитивний досвід і розвиватися, по-перше, цілеспрямовано, по-друге, швидше, ніж інші живі форми на Землі. Власне, саме ця особливість дозволила людині посісти верхівку суб'єктної піраміди на нашій планеті. Принагідно зазначимо, що стадії розвитку суспільства і фази розвитку цивілізації визначаються також рівнем розвитку культури [7, с. 114].

Насамперед і в основному культура визначає зміст і форми вияву потреб, пріоритетів і преференцій як окремої людини, так і суспільства в цілому. У своєму розвитку людина вдосконалює свої потреби в сенсі вираження в них багатоманітності й особливостей своєї людської природи. Навіть суто біологічні потреби в їжі, сні й т.п. набувають усе більш змістовних, екзистенційних, культурних форм. У процесі своєї історії людина перманентно олюднює свої потреби і спосіб їхнього задоволення, самим буттям пов'язуючи природну та соціокультурну сфери.

Людина є предметом культури принаймні в трьох виявах свого буття. Насамперед, вона – невід'ємна складова природи, тому – істота природна. Природні витоки в ній – це основа самої можливості її культурного розвитку: всі здатності й уміння її природно зумовлені й генетично задані. Однак природною першоосновою людини повнота її буття не вичерпується: над нею надбудовується над органічний рівень її буття, який надає їй статус людини соціальної і культурно-історичної.

У цій своїй якості людина усвідомлює себе особистістю в її індивідуальному бутті й багатстві індивідуальних властивостей і характеристик. Разом з тим людина усвідомлює себе і частиною суспільства, в культуру якого вона буттєво і функціонально вкорінена. При розширенні її культурного горизонту вона починає усвідомлювати себе ще й частиною людства. Нарешті, людина усвідомлює себе і як істота всесвітня, космічна, як конкретно-історична ланка трансісторичної дійсності.

Одна з найбільш поширених дефініцій культури відреконструює її творчою першоосновою, яка створює людину. Такому підходу притаманна щонайменше одна вада: він виносить культуру за межі людини, хоча насправді культура – це і внутрішній стрижень людини, її світоглядно-аксіологічний рівень, здатність сприймати, реагувати, оцінювати, робити висновки. Якщо зовнішньою культурою є спосіб організації людських відносин і змісту цих відносин, себто деяка формалізована регламентація,

то внутрішня культура людини постає організацією змісту і форми вираження цих відносин [6, с. 304].

Зовнішня культура залежить від соціальних автоматизмів і національних традицій, що склалися історично. Вона відпрацьовує поліаспектні й різномірні техніки багатоманітних взаємодій у суспільстві. Якщо зовнішня культура забезпечує людину формами вираження, то за духовну (світоглядну, ментальну, аксіологічну, етичну, деонтологічну тощо) сферу відповідає культура внутрішня, яка акцентує увагу не на формальній організації відносин («техніці»), а на вмінні розрізняти добро та зло, робити зусилля над собою, самовдосконалюватися. Культурний розвиток людини передбачає поступове, але неухильне перетворення її з об'єкта культури на творчий, свідомий і відповідальний суб'єкт. Гармонійно розвинена особистість як суб'єкт культури утверджує себе засобом вдосконалення культури.

Важливим фактором, що визначає особливості функціонування культури, є особистість. Високим рівнем консенсусу в дослідницькому середовищі позначена концептуальна теза про типову (чи пак – базову) особистість конкретної культури як носія панівних у межах цієї культури норм і цінностей. Принагідно зауважимо, що особистісний стрижень формується на підставі вибору механізмів того чи іншого типу поведінки, цінностей і смислових акцентів [8, с. 402–403].

Між іншим, до питання про ризик та успіх: типові представники сучасної іудео-християнської культурно-цивілізаційної ойкумени, як правило, не люблять ризику: за допомогою наукового експерименту було поведено, що люди здебільшого воліють отримати 400 доларів гарантовано, ніж 1000 доларів з ризиком 50 на 50%. Кагнман пояснив, що це обумовлено острахом залишитися взагалі без грошей і таку особливість сприйняття певною мірою можна вважати раціональним аргументом, проте вона відрізняється від концепції раціональності, яка вважається нормативною в межах класичної економічної теорії. Крім того, людям нестерпно усвідомлення неминучості втрат саме по собі, в принципі, тому непоодинокі випадки, коли хтось намагається не платити за автостоянку навіть незначну суму, не бажаючи її втратити напевно, при цьому наражаючи себе на ризик втрати суми набагато більшої.

Це алогічно й навіть абсурдно, але одне й те ж явище по-різному сприймається людьми: один раз – як «прибуток», інший – як «втрата». Наприклад, пропозиція ввести податкові пільги для жінок, які мають дітей, неодмінно викликає у людей схвальну реакцію, а пропозиція обкласти додатковим податком бездітних жінок (інше формулювання де-факто аналогічної пропозиції) викликає здебільшого обурення. Крім того, оцінюючи сукупний ризик послідовності дій, індивіди приймають рішення на основі ізольованої оцінки кожної окремої дії, а не оцінки сукупного результату. Правдоподібно, в даному разі ми маємо справу зі складним симбіозом соціокультурних впливів на прийняття індивідуальних рішень і архетипно-міфологічної ірраціональності, генеалогічно притаманної людині й настільки міцно вкоріненої в ній, що такий згусток ірраціональності не підлягає коригуванню чи нівелюванню засобом ні культури, ні *ratio*, ні логіки [3].

Загалом, як вдалося з'ясувати Кагнману і Тверському, характерною особливістю сучасної масової свідомості є неврахування репрезентативності. Для прикладу: випробуванню надавали словесний портрет

і пропонували вирішити, кого випробуваний, фігурально висловлюючись, «зустрів на вулиці»: продавця чи члена парламенту. Навіть якщо наводився порівняльний відсоток продавців та відсоток членів парламенту серед усього населення, випробуваний, як правило, ігнорували той факт, що величезна відсоткова перевага різниці продавців над членами парламенту за очевидною логікою повинна вирішальним чином позначитися на ймовірності зустрічі саме з ними, звівши нанівещь особливості словесного портрета.

Іншим поширеним виявом ірраціональності є схильність людей до оцінки «практичного виходу» не стільки на основі величини абсолютних результатів, скільки на основі порівняння з певним рівнем очікування, прийнятого за *status quo*, а також те, що в більшості випадків люди, як правило, прагнуть уникнути втрат по відношенню до *status quo*, ніж бажать домогтися за такий же час результату, що перевершує свої базисні амбіції. Психолог Тель-Авівського університету доктор Ліберман пояснює цей результат так: Кагнман і Тверський довели, що «прибутки» та «збитки» – поняття не лише економічні, а й психологічні. Дослідження створеної ними моделі доводять, що радість з приводу зароблених 10 доларів менша, ніж невдоволеність за результатами втрати 10 доларів. Іншими словами, неможливо компенсувати втрату деякої суми грошей отриманням аналогічної суми. Людство схильне прагнути до *status quo*, який виражається в тому, що індивіду турбота від втрат притаманна більшою мірою, ніж відчуття задоволення від привоциційних здобутків [3].

Дослідники в один голос констатують латентний вияв міфу в культурі, його атрибутивне й навіть імперативне значення для культури. Тип міфу, що лежить в основі деякої культури чи певного світосприйняття, відповідним чином структурує світ, задаючи специфічну «сітку бачення», фактично обумовлюючи уявлення про принципи причинності, простору, часу, типи класифікації, способи ідентифікації в межах конкретно-історичного світосприйняття. Різні міфи специфічно структурують світ – відповідно до того типу соціальності, в якому вони існують, адаптуючи його до людини даного суспільства і забезпечуючи специфіку світосприйняття, відповідну даному типу соціальності.

Існує безпосередній зв'язок міфу з типом світосприйняття і водночас з типом соціальності, наявність в основі того чи іншого світосприйняття певного типу міфу і чіткої взаємозалежності між специфічними характеристиками даного типу світосприйняття, обумовленими базисним міфом, та специфікою соціальних форм, характерних для суспільства, в якому ми спостерігаємо домінування такого типу світосприйняття. А от адекватне сприйняття клаптикової ковдри міфу можливе лише в широкому соціальному контексті: «Міф – це не самозначаюча духовна реальність, якою є, наприклад, література, а духовна реальність, яка за допомогою певних ритуалів обслуговує соціальний порядок: санкціонує одні й забороняє інші способи взаємин людей, а також способи взаємовідносин людей зі світом навколишньої природи» [5, с. 278].

Питання особливостей міфологічної картини світу і проблем її реконструкції розглядалося багатьма дослідниками. Цим аспектом оперує більшість філософських концепцій міфу (наприклад, Р. Барта, Я. Голосовкера,

Е. Кассіра, К. Леві–Стросса, М. Ліфшиця, О. Лосєва, Б. Малиновського, М. П'ятигорського, К. Хюбнера, М. Еліаде, К. Г. Юнга). Під впливом Р. Барта за допомогою міфу здійснюються дослідження побуту, повсякденності та ідеології. Міф використовують для аналізу багатьох часткових явищ культури (статті А. Мещерякова, А. Рапопорта, А. Еткінда). У культуролога Ж. Амері міф постає «національно ідеєю», котра визначає світоглядну спрямованість суспільства і особливості культури певного історичного періоду.

Міф аналізують з найрізноманітніших позицій: лінгвістики та палеорелігіознавства (Вяч. Вс. Іванов, В. Топоров), філософії та соціології (О. Кірсанова, М. Ліфшиць, П. Гуревич, А. Гуліга); етнографії та фольклору (С. Парамоєв, Н. Кринична; зокрема, в етнографії вельми популярним є уявлення про міфологію як про «первісну релігію» – В. Вундт), психології (А. П'ятигорський), літературознавства та мистецтвознавства (Н. Ветрова, С. Яковлев). Праць з теорії міфу, виконаних у рамках філології, етнології, культурології та філософії, вочевидь чимало. Докладний аналіз більшості з цих теорій можна знайти в книзі С. Мелетинського «Поетика міфу», а також у працях В. Півоева «Міфологічна свідомість як спосіб освоєння світу» та К. Хюбнера «Істина міфу».

Існуючі теорії сходяться щодо міфу в одному: «Чи розуміли міф як алегорію або як символ, як поезію або як науку, як архетип або як структуру, фактично в міфі завжди знаходили тільки те, що бачив у ньому сам дослідник. Тим часом, для тих, хто створював міфи, він був об'єктивно дійсністю і, отже, не міг бути ні алегорією, ні символом, ні поезією, ні наукою, ні архетипом, ні структурою. Відповідно вивчати міфи з точки зору їх «прихованого значення» – алегоричного чи символічного, евгемеричного, натуралістичного, архетипічного або структурного – неправомірно ні для з'ясування природи самого міфу, ні для виявлення його когнітивної ролі. Однак, можна і потрібно досліджувати міфи з іншої точки зору – антропологічної, або соціально–психологічної, а саме: якщо людина створює міфи, то їй це чомусь потрібно; досліджуючи міфи, необхідно враховувати той важливий факт, що це був не просто якийсь текст, котрий належить певній культурі, а «тлумачення і пояснення світу, які набули чинності закону, що регламентує життя людини» [4, с. 88].

Відповідно, виникає потреба дослідити, якими епістемологічними ресурсами і соціально–психологічними функціями володіє міф. Іншими словами, яка епістемологія, соціологія і психологія міфу, якою є його внутрішня будова не як тексту, а як антропологічної настанови, котра регулює і регламентує людське життя.

Ще одним істотним витоком культури і водночас визначальним фактором її функціонування не лише в конкретно–історичному, а й у трансісторичному форматі, є релігія. Між іншим, в своєму первинному, дохристиянському значенні слово «релігія» («religere») означає те, що «вимагає особливої уваги», «чим не можна знехтувати», «до чого слід наблизитися з обережністю», «що містить таємничу і первинну силу». В цьому сенсі релігія оперує предметною сферою, яка розриває континуально–горизонтальні зв'язки і свідчить про святість (Рудольф Отто), зустріч з якою породжує «благоговійний трепет», пробуджує екзистенційні

рефлексії щодо кінцевості людського існування, його нікчемності порівняно зі стихією Космосу, котра знаходиться «по той бік добра і зла».

Чи не найліпше, найбільш аргументовано й переконливо культурний феномен релігії вдалося з'ясувати Кліффорду Гірцу: «У тій же мірі, як релігія, з одного боку, постачає нам символічні ресурси для вираження наших аналітичних ідей у формі авторитетної концепції про реальність, вона, з іншого боку, постачає нам ресурси, теж символічні, для вираження наших емоцій – настроїв, почуттів, пристрастей, переживань, хвилювань – у формах, таким же чином забарвлених в її характерні й специфічні тони. Тому, хто буде здатний сприйняти їх (і поки він буде здатний сприймати їх), релігійні символи гарантують здатність не тільки зрозуміти світ, а й здатність, зрозумівши його, впорядкувати свої почуття, надати визначеність своїм емоціям, яка дасть можливість, в радощах або в тузі, з похмурістю або з безпечністю, переносити цей світ» [2, с. 122].

Як аргументовано доводить Кліффорд Гірц, «сила релігії ґрунтується на здатності її символів висловити світ, в якому цінності, як і сили, що перешкоджають їх реалізації, є основними складовими. У цьому виявляється здатність людської уяви конструювати образ реальності, в якому, за словами Макса Вебера, «подією є не те, що саме по собі сталося, а те, що володіє смислом і відбувається саме завдяки цьому смислу». Потреба в такому метафізичному обґрунтуванні цінностей варіюється в широкому діапазоні від культури до культури і від людини до людини, але прагнення реальної основи взятих на себе моральних зобов'язань є практично загальним» [2, с. 154].

А що стосується смислових і символічних шаблонів, то їх феномен зумовлений надзвичайною пластичністю людської поведінки, яка «лише в найбільш загальних моментах скеровується генетичними програмами або моделями, тобто внутрішніми джерелами інформації, – щоб така поведінка мала хоч скільки–небудь ефективну форму, вона повинно значною мірою спрямовуватися зовнішніми джерелами. Птахи вчаться літати без аеродинамічних труб, а реакції нижчих тварин протягом цілого життя залишаються здебільшого вродженими, фізіологічно зумовленими. Надзвичайна узагальненість, розпливчастість і мінливість вроджених реактивних здібностей людини означає, що конкретні моделі її поведінки керовані не стільки генетичними, скільки культурними шаблонами: перші встановлюють загальний психофізичний контекст, а в його межах другі організовують конкретні типи діяльності» [2, с. 247].

Кліффорд Гірц доповнює цю тезу в такий спосіб: «Концепція культури вказує на систему значень, втілених у символах; систему успадкованих уявлень, виражених у символічних формах, за допомогою яких люди передають, зберігають і розвивають своє знання про життя і ставлення до неї. Якщо Лангер права в тому, що «поняття значення у всіх його різноманітних варіантах є домінуючим філософським поняттям нашої епохи», що «знак, символ, денотація, комунікація – це наш інтелектуальний капітал», то тоді пора і соціальній антропології усвідомити цей факт» [2, с. 104]. І далі: «Культура – це носій смислів, за допомогою яких люди інтерпретують свій життєвий досвід і спрямовують свої дії; соціальна структура – форма, яку приймають ці дії, реально існуюча мережа соціальних відносин. Культура і соціальна структура – це

не що інше, як різні абстрактні вираження одних і тих же явищ. Одна абстракція розглядає соціальну дію з точки зору її сенсу для тих, хто її здійснює, інша – з точки зору внеску у функціонування певної соціальної системи» [2, с. 171].

Здійснюючи сутнісне розмежування релігії як форми віри в надприродне та релігійності як сфери уявного, Джон Дьюї концептуалізував смисл і покликання релігійності в тому, щоб концептуалізувати єдину, соборну перспективу різних фрагментів людського існування. В своїх найважливіших аспектах людське життя істотним чином залежить від факторів і тенденцій, які знаходяться поза контролем людини. В цьому контексті парадокс сучасного секуляризованого світу полягає в тому, що, заперечуючи традиційні релігії в якості світоглядного орієнтира, системи цінностей, норм і орієнтацій, чинний статус–кво разом з тим створює умови для формування нових утопій і міфів, які функціонально виконують аналогічну роль, але є більш ірраціональними і непередбачуваними з точки зору впливу на свідомість і наслідки для суспільства.

В результаті розпаду міфології прогресу і ерозії впливу традиційних релігій місце колективних ідеалів, які тривалий час ефективно виконували мобілізаційну функцію, виявилось вакантним. Послаблення інфраструктури традиційної культури має своїм наслідком розпорошення, атомізацію і ефемерність цінностей, норм та принципів, котрі визначають світоглядні основи людства. Як наслідок – втрачають свій світоглядно–регламентаційний смисл фундаментальні цивілізаційні поняття на кшталт віри, сім'ї, батьківщини та нації. Це призводить, з одного боку, до посилення толерантності, терпимості й відкритості щодо інших культур і світоглядних парадигм, а з іншого боку, – до послаблення й нівелювання почуття причетності до власних традицій, символів і міфів.

Фундаментальний недолік такого стану речей – відсутність критичного й самокритичного сприйняття дійсності, наслідком чого постає відносність і неусталеність будь–яких кон'юнктурних орієнтирів, взірців і норм. За умов неухильної космополітизації та універсальності все виразніше простежується загострення почуття вселенського сирітства, позбавлення екзистенційної, ціннісно–сміслової вкоріненості не лише окремих індивідів, а й цілих країн, регіонів. Як влучно зауважив Мартін Гайдеггер, бездомність стає долею, хрестом і водночас прокляттям сучасного світу.

Небезпека полягає ще й у тому, що для дезорієнтованих мас статусу буттєвого орієнтиру можуть набувати практично будь–які форми фундаменталізму й екстремізму. Зрештою, ще Семен Франк у 1929 році писав: «Старі боги викриті й розвінчані, натомість одкровення нової істини ще не зійшло до людських душ, ще не охопило їх. Ми живемо в епоху неймовірного скепсису, духовного розчарування і зневіри» [8, с. 27]. Значно істотніше наведена теза стосується сучасного світу, в якому суперечливі тенденції призводять до дестабілізації, фрагментарності й неусталеності самих основ існування суспільства.

У романі «Гра в бісер» Герман Гессе змалював і продемонстрував неспроможність світобудову, якого прагнуть гуманісти: в книзі зображено братство інтелектуалів, митців і гуманістів, що живуть в розкішній самоті, присвятивши себе «Великій Традиції», її мудрості

й красі, однак основний герой – найдосконаліший магістр гри – з незбагнених причин вирішує повернутися до розпусної, вульгарної, брутальної реальності. Попри позірний ірраціоналізм, такий крок насправді цілком передбачуваний і закономірний, оскільки віддзеркалює фундаментальні потреби людського ества, детально розгумачені спочатку школою психоаналізу, згодом багатьма напрямками соціальної психології, а насамкінець барвисто змальовані Жан–Поєм Сартром в одній із культових праць екзистенціалізму – «Нудоті».

Список використаних джерел

1. Библер В. С. На гранях логики культуры. Текст: книга избранных очерков / В. С. Библер. – М.: Русское феноменологическое общество, 1997. – 440 с.
2. Гирц К. Интерпретация культур / Пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 560 с.
3. Джадан И. «Homo economicus» vs. «Homo reciprocans» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://old.russ.ru/politics/20021021-dj.html>.
4. Дэвидсон Б. Африканцы. Введение в историю культуры. – М.: Наука, 1975. – 280 с.
5. Лобок А. М. Антропология мифа. – Екатеринбург: Банк культурной информации, 1997. – 688 с.
6. Сепир Э. Культура подлинная и мнимая // Сепир Эдвард. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. А.Ф. Кибрика. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. – 656 с.
7. Тавризан Л. Г. Й. Хейзинга и О. Шпенглер: Две концепции кризиса культуры. – М.: Искусство, 1989. – 272 с.
8. Франк С. Л. Духовные основы общества. Введение в социальную философию. – М.: Республика, 1992. – 511 с.

References

1. Bibler V. S. Na granyah logiki kultury. Tekst: kniga izbrannykh ocherkov / V. S. Bibler. – M.: Russkoe fenomenologicheskoe obshchestvo, 1997. – 440 s.
2. Girts K. Interpretatsiya kultur / Per. s angl. – M.: «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), 2004. – 560 s.
3. Dzhadan I. «Homo economicus» vs. «Homo reciprocans» [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://old.russ.ru/politics/20021021-dj.html>.
4. Davidson B. Afrikantsy. Vvedenie v istoriyu kultury. – M.: Nauka, 1975. – 280 s.
5. Lobok A. M. Antropologiya mifa. – Ekaterinburg: Bank kulturnoy informatsii, 1997. – 688 s.
6. Sepir E. Kultura podlinnaya i mnimaya // Sepir Edvard. Izbrannyye trudy po yazykoznaniiyu i kulturologii: Per. s angl. / Obshch. red. i vstup. st. A. F. Kibrika. – M.: Izdatelskaya gruppa «Progress», «Univers», 1993. – 656 s.
7. Tavrizyan L. G. Y. Heyzinga i O. Shpengler: Dve kontseptsii krizisa kultury. – M.: Iskustvo, 1989. – 272 s.
8. Frank S. L. Duhovnyye osnovy obshchestva. Vvedenie v sotsialnyuyu filosofiyu. – M.: Respublika, 1992. – 511 s.

Semikin M. O., PhD, Associate Professor, Department of Philosophy, Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky (Ukraine, Melitopol), lepan@ukr.net

Culture: sources and factors of its existence

Multidimensional nature of culture is a direct consequence of the diversity of factors that are in the foundation of its origin, historical genesis and its modern application. Among these factors, one can identify a complex symbiosis of rationality and irrationality, myth and religion, ethics and aesthetics. Each of these aspects has contributed to the emergence of modern culture format.

Keywords: culture, worldview sphere, meaningful demarcation, philosophical reflection, causal relationships, value priorities.

Semikin M. A., кандидат философских наук, доцент кафедры философии, Мелитопольский государственный педагогический университет им. Богдана Хмельницкого (Украина, Мелитополь), lepan@ukr.net

Культура: истоки и факторы функционирования

Полиаспектность культуры является непосредственным следствием многообразия факторов, которые лежат в основе ее возникновения, исторического генезиса и современного функционирования. Среди этих факторов

можно выделить сложный симбиоз рациональности и иррациональности, мифа, религии, этики и эстетики. Каждый из этих аспектов сделал свой взнос в появление культуры современного формата.

Ключевые слова: культура, мировоззренческая сфера, содержательное разграничение, философская рефлексия, причинно-следственные связи, ценностные приоритеты.

***

УДК 101.37

Скотна Н. В.,
доктор філософських наук, професор кафедри
практичної психології, ректор, завідувач кафедри
практичної психології, Дрогобицький державний
університет ім. Івана Франка
(Україна, Дрогобич), skotna@ukr.net

Коновальчук В. І.,
кандидат психологічних наук, доцент, завідувач
кафедри психології, Черкаський обласний інститут
підслідипломної освіти педагогічних працівників
(Україна, Черкаси), vallina_k911@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Висвітлюється проблема творчого потенціалу людини, як системотворча якість сукупних атрибутивних властивостей і здібностей людини, які за певних умов стають засобом її цілеспрямованої взаємодії із навколишнім світом, забезпечуючи її особистісне самовираження і життєтворчість. Для філософії освіти важливою є розробка проблеми конструктивної динаміки творчого потенціалу особистості на основі пізнання та розуміння механізмів саморегуляції та самоорганізації. Тому, метою статті є філософська рефлексія сутності процесів саморегуляції та самоорганізації, які визначають реалізацію творчого потенціалу особистості у здійсненні її життєтворчості. Методом аналізу виявляється діалектична єдність двох протилежних тенденцій: до самозбереження та саморозвитку, яка є характерною особливістю процесу індивідуального розгортання творчого потенціалу людини. Процес саморегуляції творчого потенціалу особистості спрямований на збереження стійкості психіки, а процес самоорганізації – на порушення цієї стійкості. Стійкість і мінливість служать необхідною умовою відбору цінних якостей, особистості і переходів, із яких складається весь процес творчого розвитку.

Ключові слова: творчий потенціал, особистість, саморегуляція, самоорганізація, стійкість, мінливість, творчий розвиток, психічні захисти.

Криза у вирішенні глобальних проблем сучасного життя, гострота проблем збереження життя на планеті – є світоглядним питанням, у якому інтегровані принципи буття, пізнання і переходу від практики безвідповідального амбіційного ствердження і маніпулювання природними і людськими ресурсами до практики узгодженої повноцінної взаємодії. Кожна людина володіє творчістю у вигляді потенціалу, однак, не кожен потенційний зміст може відповідати певним очікуванням. Творчий потенціал необхідно розглядати у сукупності природних властивостей і здібностей людини, що виявляються через її актуалізовану потребу і готовність взаємодіяти із зовнішнім світом, реалізувати життєдіяльність у певному суспільстві [1]. При цьому творчий потенціал людини є системотворчою якістю сукупних атрибутивних властивостей і здібностей людини, які за певних умов стають засобом її цілеспрямованої взаємодії із навколишнім світом, забезпечуючи її особистісне самовираження і самореалізацію [2].

Варіативність втілення потенційної сутності людини може мати як прогресивний, так і деструктивний характер. Тому, для філософії освіти важливою є розробка проблеми динаміки творчого потенціалу на основі пізнання та розуміння механізмів саморегуляції та самоорганізації. Головним чинником, який актуалізує нескінченну складність та багатоманітність потенціалу людини є її постійна взаємодія зі світом. Саме вона вимагає

постійного і послідовного розгортання нескінченної складності людини, багатозначності, поліваріативності. Сучасна освітня практика зовнішнього контролю та стандартизації процесів пізнання та розвитку особистості супроводжується блокуванням її творчого потенціалу і пригніченням потреби у прогресивному зростанні та розвитку. Потенційна небезпека нереалізованості неодноразово наголошувалася дослідниками. Зокрема, К. Юнг: зауважував: «Ненароджений твір в душі художника – це стихійна сила, яка прокладає собі шлях тиранічно і насильно, або з тією неповторною хитрістю, з якою вміє досягати своїх цілей природа, не піклуючись про особисте благо чи лихо людини – носія творчого начала» [3, с. 277].

Філософський аналіз потенціалу людини актуальний тим, що здатний створити концептуальне знання про людські сили і якості, на сучасному рівні їх пізнання і визначити стратегічні напрямки реалізації. Великі надії, які пов'язують дослідники з людськими якостями, накладають і велику відповідальність за точність знань про них. У цьому зв'язку особливу проблему становить сьогодні виявлення процесів та механізмів реалізації творчого потенціалу.

Метою статті є філософська рефлексія сутності процесів саморегуляції та самоорганізації, які визначають динаміку творчого потенціалу особистості.

Розвиток особистості на думку провідних дослідників (Б. Ананьєва, В. Асеева, М. Муканова, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе, В. Дружиніна, В. Шадрікова, С. Степанова, Є. Варламова) визначається творчим потенціалом. Традиційним для філософії є розуміння людини як нескінченно складної сутності. Справедливо зауважує А. Арсенєв [4, с. 274]: «Ми ніяким чином не зможемо вийти із області розуміння людини і особистості, як парадоксально нескінченного–скінченного створіння». Цю особливість людини неодноразово підкреслював М. Бердяєв: «Людина є мікрокосм і мікротеос ...» [5, с. 20–21]. На думку філософа трагізм життя, зумовлений зіткненням кінченного і нескінченного, тимчасового і вічного, невідповідністю між людиною як духовним створінням і людиною як природним створінням, що живе в природному світі. Це положення стосується природи та динаміки творчого потенціалу людини.

Процес індивідуального розгортання творчого потенціалу передбачає визнання його як цілісної системи, що являє собою діалектичну єдність двох протилежних тенденцій: до самозбереження та саморозвитку. Протилежних, оскільки тенденція до самозбереження протидіє змінам у системі, прагне зберегти її рівновагу і стабільність, а тенденція до саморозвитку, навпаки, спонукає цю систему змінюватися. У той же час ці дві тенденції нерозривно пов'язані між собою, оскільки перша з них зберігає найбільш цінне, що було набуто у процесі саморозвитку особистості і в той же час створює передумови для реалізації другої тенденції – саморозвитку, що забезпечує прогресивну або регресивну динаміку. У наукових теоріях зазначені тенденції найбільш адекватно відображаються поняттями «саморегуляція» і «самоорганізація».

Поняття «саморегуляція», «саморегулювання» – похідне від поняття «регулювання». Під регулюванням розуміється процес приведення чогось до відповідності зі встановленими нормами, правилами [6].